

ФАЛСАФА

АБДУЛЛА АВЛОНИЙНИНГ МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ҚАРАШЛАРИ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

Саматов Шомат Бердиевич,
Термиз давлат университети
Фалсафа кафедраси профессори,
фалсафа фанлари доктори,

Аннотация: Мақолада чуқур таҳлилий асосда, буюк ўзбек мутафаккири ва маърифатчиси Абдулла Авлониёвнинг маънавий-ахлоқий қарашлари моҳияти анализ қилинган. Мақола ўқувчиларда, ўйлаймизки, илиқ таассурот қолдиради, тафаккур кенгликлари яна кучая боради.

Калит сўзлар: Инсон, тарбия, комил инсон, комиллик мезонлари, баркамол авлод, баркамол жамият, инсонпарварлик ғояси, маънавият, маърифат, рух, ақл, фикр, тафаккур, дунёқарашлик, ғоявий эътиқод, ахлоқ, ахлоқ қоидалари, ахлоқий сифатлар, ахлоқий одам, сабр-тоқат, яхшилик, яхши сўз, яхши амал, яхши хулқ, адолат, ижтимоий адолат.

Аннотация: В данной статье в контексте анализа рассматривается сущность духовно-нравственные взгляды великого узбекского мыслителя и просветителя Абдуллы Авлони.

Ключевые слова: Человек, воспитание, совершенный человек, критерии совершенства, совершенное поколение, совершенное общество, гуманистические идеи, духовность, просвещение, дух, ум, мысль, мышление, мировоззрение, идейная убеждения, мораль моральные устои, моральные качества, моральный человек, терпение, добро, доброе слово, добротное знание, добрый нрав, справедливость, социальная справедливость.

Annotation: In the article, on a deeper analytical basis, the essence of the spiritual and moral views of the great Uzbek thinker and enlightener Abdulla Avloni is analyzed. We think that the article will make a warm impression on the readers, and the breadth of thinking will increase again.

Key words: Man, education, perfect person, criteria of perfection, perfect generation, perfect society, idea of humanity, enlightenment, spirit, mind, thought, thinking, worldview, ideological belief, morality, moral rules, moral qualities, moral person, patience, kindness, good word, good deed, good behavior, justice, social justice.

Дунёдаги ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат биринчи навбатда ўзининг интеллектуал салоҳияти, юксак маънавияти билан қудратлидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкид-лаганидек: “Агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир” [11]. Чунки биз янги Ўзбекистонни барпо этишга азму қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз.

Биринчиси-бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт.

Иккинчиси-аждодларимизнинг бой мероси ва миллий қадриятларга асосланган кучли маънавият.

Зеро, Шарқ донишмандлари айтганидек: “Энг катта бойлик бу-ақл-заковат ва илм, энг катта мерос бу-яхши тарбия, энг катта қашшоқлик бу-билимсизликдир”. Шу сабабли жаҳон аҳли учун замонавий билимларни ўзлаштириш, чинакам маърифат ва юксак маданият эгаси бўлиш узлуксиз тарбия ҳаётини эҳтиёжга айланиши керак.

Бу қайта-қайта жаҳон тажрибасидан ўтган объектив ҳақиқатдир. Объектив ҳақиқат эса бизнинг хоҳиш иродамизга мутлақо боғлиқ бўлмаган ҳолда амал қилувчи

билимлар системасидир. Бунинг учун фикр тарбияси керак. Шу асосда жамият тараққиётининг объектив ривожланиш қонунларини билиб олиш имкониятига эга бўламиз. Ўз фаолиятимизни шунга мувофиқлаштирамиз. Ана ўшандагина инсон фаолияти онгли фаолият бўлади. Буни унутиш, қўпол, кечириб бўлмайдиган хатоларга олиб келади.

XIX-асрнинг иккинчи ярмида Европа ва Яқин Шарқ мамлакатларида рўй бераётган иқтисодий-ижтимоий, маданий ўзгаришлар турли йўллар билан Туркистон ҳаётига ҳам аста-секин кириб келди ва ўзининг айрим аломатларини кўрсата бошлади.

У асосан халқни янги маданият, маърифатга чақиришга, миллатни уйғотишга, янгиланаётган маънавиятни эгаллашга йўналтирилган эди. Аста-секин маърифатчиликдан жадидчилик ўсиб чиқди ва у маълум даражада сиёсий масалаларни олға сура бошлади.

Янги таълим-тарбия, янги мактаб, янги маориф, уни бошқариш, маданий тарғибот, ташкилотчилик масалалари асосий ўринга қўтарилди. Янгиликларга асосланган ҳолда рус ва эски феодал маорифидан фарқ қилувчи фикр-ғоялар олдинга сурилди, улар ерли матбуот, турли китоблар орқали кенг тарғиб этилди.

Жадидлар XX-аср бошидаёқ янги асрнинг маънавий ҳаётида нималар инқирозга учраб, нималар танқис бўлишини яхши билганлар. XX-аср бошларида Туркистон маданий ҳаётида юз берган энг муҳим ўзгаришлардан бири мактаб-ўқув ишларида юз берди. Буюк маърифатчи Абдулла Авлоний (1878-1934 й.й.) бу даврда жадидчилик ҳаракатига қўшилиб Тошкентдаги жадидларнинг фаол иштирокчиларидан бири бўлиб танилди. У янги усулда, янгича мактаб очиб дарс берди ва дарсликлар ёзди. А.Авлоний асос солган мактаб гуманистик (инсонпарварлик) ва эркин тарбия асосига қурилган, дунёвий илғор илм-фанни болаларга ўргатишни ўз олдига асосий вазифа қилиб қўйган. У ёшларни мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига аралаша олиш қобилиятига эга бўлишини таъминлайдиган ҳақиқий халқ мактаблари учун дарсликлар тузди. Ахлоқий-дидактик мазмундаги “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” дарслиги (1913 йил) XX-аср бошлари ижтимоий-педагогик фикр тараққиётида алоҳида ўрин эгаллади. Унда тарбия ва ахлоқ масалалари биринчи маротаба XX асрнинг талаб ва эҳтиёжлари нуқтаи назаридан таҳлил қилинган. Муаллиф Платон, Сократ, Аристотель ва ҳатто Искандар Макдуний ҳамда Ибн Сино, Румий, Бедил фалсафасининг ўзаро уйғунлигини асослашга ва уларнинг қарашлари тўғрилигини Қуръон оятлари билан исботлашга, шу тариқа мусулмонлар учун мукамал ахлоқ тамойилларини ишлаб чиқишга ҳаракат қилган. Бу ахлоқ, унинг фикрича, инсонпарварликка асосланиши ва амалий йўналиш касб этиб, тараққиётга хизмат қилиши лозим эди.

А.Авлоний хулқларни анъанавий яхши ва ёмонга ажратар экан, мулоҳазаларини Гиппократ, Платон, Аристотель, Саъдий Шерозий, Бедил фикрлари билан асослаган тарзда замонавийликни асосий мезон қилиб олади. Унинг фикрича, ахлоқ бу-хулқлар мажмуи. Хулқ эса, эзгулик ёхуд разилликнинг муайян бир инсонда намоён бўлиш шакли. Бинобарин, ҳар бир хулқ эзгулик ва олийжанобликнинг ёки разиллик ва бадбинликнинг тимсоли. Шу жиҳатдан улар яхши ва ёмонга бўлинадилар. Лекин булар кишида ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Уларнинг шаклланиши учун маълум бир шароит, тарбия керак. Кишилар туғилишидан ёмон бўлиб туғилмайдилар. Уларни муайян шароит ёмон қилади. Демак, ҳамма нарса тарбияга боғлиқ. Тарбия “ё ҳаёт-ё мамот, ё нажот-ё ҳалокат, ё саодат-ё фалокат масаласидур” [15.14].

Тарбия туғилган кундан бошланади ва умрнинг охирига қадар давом этади. У икки босқичдан-уй ва мактаб тарбиясидан ташкил топган.

А.Авлоний инсон тарбиясида ҳаёнинг ролига алоҳида аҳамият қаратади. Унинг фикрича, ҳаё деб ишда, сўзда адабни риоя қилмакни айтилур. Ҳаё дилни равшан қиладурган бир нурдирки, инсон ҳар шул маънавий нурнинг зиёсига муҳтождур. Шариат буюрмаган, одамлар суймаган ишларни ишламак-ғийбат, ҳажв, масхара, сафсата, сўкув каби одамларнинг нафсига, иффатига тегадурган адабсиз сўзларни сўзламак зўр ҳаёсизликдур. Иффатнинг пардаси, виждоннинг ниқоби ҳаёдур.

Шунинг учун ҳар бир ҳаракатимизда, сўзимизда ҳаёни қўлдан бермаслик лозимдир. Ҳаё пардаси ила ўралмиш инсонларнинг иффат пардаси йиртилмас. Ва

бу чодир шундай муборақдурки, анча-мунча саҳв-хатоларни беркитиб, йўқ қилур.

А.Авлоний ўз фикрларини исботлаш мақсадида Ибн Сино, Муҳаммад пайғамбар, Муҳйиддин ва Суқрот ҳикматларидан намуналар келтиради.

“Ибн Сино ҳаким: “Инсонда доим турадиган ҳусн ва латофат ҳаё ила ифбатдур. Ҳаёсиз юз жонсиз жасад кабидур”, - демиш.

Расули акрам набийи муҳтарам афандимиз: “Ал-ҳаё минал-имони”-ҳаё имондандир; “Иза лам тастаҳ фааснаъ мошиъта”-ҳаё қилмас эсанг, истаган ишингни ишла”,-демишлар.

Муҳйиддин: “Инсоннинг суратидаги қизиллик секин-секин кетар, ҳаё қизиллиги асло кетмас. Ёшлик ҳуснининг қизил ранги ҳаё ила зийнат-латофатга эга бўлурлар”,-демишлар.

Суқрот ҳаким: “Хотунларнинг энг гўзали ҳаё ва ифбат пардасига ўралганларидур”, - демиш.

Юқоридаги ҳикматларга хулоса ясаркан А.А.авлоний демишлар:

Ҳаё, номус имона далилдур,
Ҳаёсиз доимо хору залилдур.
Уялма маърифат ҳосил қилувдан,
Маорифсиз кишилар мурда дилдур.

А.Авлоний инсон маънавиятида қаноатнинг ролига алоҳида аҳамият қаратади. Унинг фикрича, қаноат деб жаноби Ҳақ (Худо-Ш.С.) тарафидан эҳсон бўлган аҳволга етушдигимиз-неъмату молға шукр, бошимизга келган факр, мусибат, фалокатларга чидаб, сабр қилмоқни айтилар. Қаноат ҳасад, тама, ҳирс, хорлик каби иллатларнинг давоси, нафсимизнинг ғиносидур.

Қаноат бир хазинадирки, нақдинаси кундан-кун ортар. Бу хазинага эга бўлган кишилар умрларини шавқу роҳатда кечирурлар. Бунинг бирла баробар қаноатсизликдан пайдо бўладурган ҳасад деган жоннинг энг зўр душманидин қутулурурлар. Чин инсонлар кишининг молина, мулкина, саодатина, маишатина ҳасад қилмас, қаноатдин айрилмас, умрини роҳатда ўткарур. Инсон ҳар бир ишга кучи етгунча чолишмоқ, жаноби Ҳақ тақдирдаги нарсасидан нимани берса, шунга қаноат қилмоғи лозимдур.

Зероки, инсон ўз маишатини, номусини сақламоқ учун фидойи жон даражасига боргунча саъй-ҳаракат қилмоқға буюрилмишдур, лекин бу саъйнинг машруи ҳар бир ишда қаноатни қўлдан бермасликдур. Одамда қаноат каби дилни поклайдурган нарса йўқдур.

Жаноби Ҳақнинг амрига итоат қандай саодат эрса, тақдирига қаноат зиёда бахтиёрликдур. Ҳазрати Али афандимиз: “Дунёда саъй-жадал ила маишат ўткарган қаноат эгаси ҳеч кимга муҳтож бўлмаган зўр бойлар каби роҳатда, саодатда яшар”, - демишлар.

Афлотун ҳаким: “Инсоннинг саодати қаноатини қўлда тутмақда, сарват ва маишат тўғрисида жаноби Ҳақнинг тақдирига рози бўлмақдадур”,- демишлар.

Неча минг йиллар давомида яратилган жаҳон донишмандларининг ҳикматларига таянган ҳолда А.Авлоний томонидан илгари сурилган қаноат, сабр тўғрисидаги эзгулик ғояси бугунги кунда ҳам ўзининг долзарблиги билан аҳамиятлидир. Хусусан, бу ғоя ХХI- асрнинг бутун инсоният бошига туширган энг даҳшатли фожеаси бўлмиш пандемия фалокати ва ҳалокатини бартараф этишда ўзига хос дастурил амалдир, маънавий озукадир.

А.Авлонийнинг ахлоқий қарашларида “Адолат” масаласи алоҳида ўрин тутати. Унинг фикрича, адолат деб бошқаларнинг мол ва номусини риоя қилмақни айтилар. Адолат яхши хулқларнинг фоили, зулмнинг муқобилидур. Адолатли ва марҳаматли кишилар ўзига лойиқ кўрмаган бир ишни ўзгаларга раво кўрмас. Киши адолат ва инсоният вазифасини ёлғуз ўзи бузук ишлардан сақланмак ила адо қилмас “Балки ўзи ила баробар жинсдошларини хато ва фанолиқларини тузатмак ва яхши йўлга саъй қилмак ила адо қила билур. Адолатни риоя қилган кишилар ҳеч бир кишига жабру зулмни хоҳламас ва жонлик нарсаларга бекорга озор бермас. Ақл ва шариятга

мувофиқ равишда ҳаракат қилур. Жабру зулм ила бошқаларнинг дилига озор берган кишиларнинг ёқалари жазо қўлидан қутила олмас. Зеро, жаноб Ҳақнинг адолати золимларнинг жазо ва сазосини бермакдадур. Расули акрам Саллоллоху алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳ ризосини истар эрсангиз болаларнинг ҳаққинда ҳам адолат қилингиз! Яна мазлум кишининг дуосиндан, кофир бўлса ҳам, сақланингиз! Чунки мазлумнинг дуоиси доимо мақбулдур”, - демишлар.

Ана шунинг учун ҳам, бугунги кун талабидан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаган эдики: “Ижтимоий адолат-бу сиёсий қарашлари, жинси, миллати, тили ва диний эътиқодидан қатъи назар, қонун олдида барча фуқароларнинг тенглигини таъминлашдир. Бу-таълим, тиббиёт ва бошқа соҳалардаги имкониятлар тенглигидир. Бу-кафолатланган меҳнат фаолияти эркинлиги, мансаб лавозимлари бўйича кўтарилиб боришдаги имкониятлар тенглигидир. Энг муҳими, бу-кекса авлод вакиллари ва ижтимоий ҳимояга муҳтож фуқаролар тўғрисидаги ғамхўрликдир” [7,35].

Буюк мутафаккир А.Авлоний адолатни ҳар бир миллатнинг озод ва бахтли бўлиш ҳуқуқини дунёнинг асоси деб билди. “Ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси,- деган эди А.Авлоний,- давлат ва ҳукуматларнинг узун яшамоғи адолатга боғлидур. Адолатдан айрилган подшоҳларнинг давлатлари йўқ бўлиб, тарих саҳифаларида фақат исмлари қолганлиги ҳаммага билгулидур” [14,38-39].

Бу тарихда исботланган йўл!

А.Авлоний инсон тарбиясида “Муҳаббат” категориясининг аҳамиятига алоҳида аҳамият берган эди. Унингча, муҳаббат деб бир нарсани суймакни айтилар. Дунёдаги инсонлар меҳр ва муҳаббат соясида яшарлар. Ҳар бир ишни муҳаббат орқасида ишларлар. Муҳаббатсиз киши ҳеч бир ишни ишламакка ғайрат ва жасорат қилолмас. Дунё неъматидан лаззат ололмас. Агар бир шогирд илм ва муаллимни суймаса, иштаҳа ила ўқумаса, мақсудиға етолмас. Ер юзидаги инсонларни урушма, талошмаларга қовушдирган, сийналарини душман ўқиға нишона қиладурган нарсанин ва миллатларнинг, ватан ва давлатларнинг муҳаббатидир.

А.Авлоний тарбиянинг доирасини кенг тушунади. Уни биргина ахлоқ билан чегаралаб қўймайди. “Соғ танда соғ ақл”,- деган ҳикматнинг бежиз эмаслигини яхши билади. Гапни, биринчи навбатда, боланинг соғлиги ҳақида қайғуриш лозимлигидан бошлайди. А.Авлоний масаланинг фалсафий асосига кўчди. Жисм билан руҳнинг узвий бирлиги ҳақида фикр юритади.

“Бадан тарбиясининг фикр тарбиясига ҳам ёрдами бордур. Жисм ила руҳ иккиси бир чопоннинг ўнг ила терси кабидур.

Агар жисм тозалик ила зийнатланмаса, ёмон хулқлардан сақланмаса, чопонни устини қўюб, астарини ювуб, овора бўлмоқ кабидурки, ҳар вақт устидаги кири ичига урадур” [14,15]. Яна бир ўринда эса “бадан элак каби кўзликдур” деган ибора қўлланилади. Жисм билан руҳ, шакл билан мазмуннинг узвий бирлиги ва уларнинг ўзаро бир-бирига таъсири масаласи хусусида сўз юритилади. Айниқса фикр тарбиясига алоҳида урғу берилади. А.Авлонийнинг фикрича, фикр инсоннинг шарофатлиқ, ғайратлиқ бўлишига сабаб бўладур. Бу тарбия муаллимларнинг ёрдамиға сўнг даража муҳтождурки, фикрнинг қуввати, зийнати, кенглиги муаллимнинг тарбиясига боғлиқдур.

Дарс ила тарбия орасида бир оз фарқ бор бўлса ҳам, иккиси бир-биридан айрилмайдурган, бирининг вужуди бириға бойланган жон ила тан кабидур. Буюк маърифатчи А.Авлоний демишлар:

Фикр агар яхши тарбият топса,
Ханжар, олмосдан бўлур ўткир.
Фикринг ойинаси олурса занг,
Руҳи равшан замир ўлур бенур.

“Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”да ақл ва илмнинг маънавий-ахлоқий оламнинг фавқулудда эҳтирос билан улуғланиши А.Авлоний маърифатчилигининг бевосита мазмунидан келиб чиқади. Унинг фикрича: “Ақл инсонларнинг пири комили, муршиди яғонасидир. Руҳ ишловчи, ақл бошловчидур...”. Илм ҳам “инсонларнинг мадо-

ри ҳаёти, раҳбари нажоти”, борингки, “дунёнинг иззати”. У “инсон учун ғоят олий ва муқаддас бир фазилат”. А.Авлоний бу фазилатларни шунчаки қайд этиш билан чекланмайди. Унинг конкрет ҳаётӣ, амалий аҳамияти хусусида ҳам тўхталиб ўтади. Унинг инсонни камолотга етказишда бош омил эканлигини атрофлича далиллашга ҳаракат қилади.

А.Авлонийнинг виждон ҳақидаги фикр-мулоҳазалари ҳам диққатга сазовор. Унингча, виждон-ақл ва тафаккур мезони.

А.Авлонийнинг таъкидлашича, Ватан туйғуси энг инсонӣ, энг мўътабар туйғулардан бири. Ватанни шунчаки севиш билан чекланиш мумкин эмас. Балки, унинг дарди билан яшамок, унинг бахтидан қувонмок, у билан фахрланмок керак. Ватан онадек муқаддас. Уни қадрлаш, эъзозлаш, унинг шодлик ва қувончига шерик бўлиш, ғам-ҳасратини баҳам кўриш фарзанднинг бурчи.

А.Авлонийнинг фикрича, тилга, адабиётга, маданиятга муҳаббат эса ҳар бир кишининг халқига бўлган муҳаббатидир. “Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурғон ойинаи ҳаёти тил ва адабиётидур”, - деган эди мутафаккир.

А.Авлонийнинг фикрича, жаҳолат билимсизлик ва нодонлик демакдир. Шу сабабли у маърифатни жаҳолатга қарши кўяди. “Илм ва маърифат соҳиблари фазлу камоллари соясида ҳар бир ишни тадқиқ ва мушоҳада ила қилурлар. Аммо жоҳиллар эса бир нарсанинг моҳиятини мушоҳада қилурға ақл ва фаросатлари етмас. Чунки жаҳл худбин ва зоҳирпарастдан иборатдур:

Шу сабабли А.Авлоний жаҳолатни “инсоният номина ярашмаған бир сифат” деб атаган эди.

Бугунги кунда масаланинг долзарблиги шундаки, Ўзбекистонда “Жаҳолатга қарши-маърифат” деган эзгу ғоя асосида ислом динининг инсонпарварлик моҳияти, тинчлик ва дўстлик каби олижаноб мақсадларга хизмат қилишини тарғиб этиш кун тартибидаги доимий масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Буюк маърифатчи дангасалик ва ялқовликни қаттиқ қоралайди. Унинг фикрича, бахтга, барча муваффақиятга фақат саъй-ҳаракат ва меҳнат билангина эришиш мумкин.

А.Авлонийнинг ҳали 1913-йилдаёқ иқтисодиёт ва иқтисодий билим тўғрисида билдирган фикрлари ва башорати бугунги кунда ҳаммани ҳайратга солмоқда. “Ҳозирги замонда, -деган эди А.Авлоний, мақсудға етмак, ўз миллатига хизмат қилмак, халқға мақбул бўлмак учун илм ва мол (иқтисодиёт Ш.С.) лозимдур. Оламдаги ҳамма миллатларнинг ҳол ва қудратлари мол ва бойликлари ила ўлчанадур...

...Мол топмоқнинг энг баракатли йўллари: хунарчилик, экинчилик, чорвачилик, савдогарлиқдур. Буларнинг ҳар бирига ҳам бу замонимизда билим лозимдур. Боболаримизнинг “бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар” замонлари ўтуб, ўрнига “билган битар, билмаган йитар” замони келди. Америкаликлар бир донга буғдой экуб, йигирма қадоқ буғдой олурлар, ёврополиклар ўзимиздан олган беш тийинлик пахтаминизни кетуруб, ўзимизга йигирма беш тийинга сотурлар. Аммо биз осиеликлар, хусусан, туркистонликлар, думба сотуб, чандир чайнаймиз, қаймок беруб, сут ошиймиз, нон ўрнига кесак тишлаймиз. Сўзнинг қисқаси, ҳозирги замонга мувофиқ киши бўлмак учун илм ва маърифат ила баробар иқтисод, инсоф, туганмас саъй, битмас ғайрат лозимдур” [14,33-34.].

Бу айнан бугунги куннинг талабидир. Чунки мамлакатимизда илм-фанни янада равнақ топтириш, ёшларимизни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш, илм маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш борасида бошланган ишларни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтариш бош мақсад этиб белгианган.

Модомики, бугун жаҳон эътироф этаётган янги Ўзбекистон “Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари” деган дастурий ғоя асосида, ёшларни она юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларда ташаббускорлик, фидойилик, ахлоқий фазилатларни шакллантириш-ўта шарафли вазифадир, деб белгилаган экан уни муваффақиятли амалга оширишда Абдулла Авлонийнинг маънавий, маърифий, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий, эстетик қарашлари ҳамон долзарблигича қолмоқда.

Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъбири билан

айтганда: “Умуман, биз жади́дчилик ҳаракати, маърифатпарвар боболаримиз меросини чуқур ўрганишимиз керак. Бу маънавий хазинани қанча кўп ўргансак, бугунги кунда ҳам бизни ташвишга солаётган жуда кўп саволларга тўғри жавоб топамиз. Бу бебаҳо бойликни қанча фаол тарғиб этсак, халқимиз, айниқса ёшларимиз бугунги тинч ва эркин ҳаётнинг қадрини англаб етади”. [8,37.].

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида.-Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // “Халқ сўзи”, 2019 йил 30 октябрь.
2. Таълим тўғрисида. –Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // “Халқ сўзи”, 2020 йил 24 сентябрь.
3. Маданий фаолият ва маданият ташкилотлари тўғрисида. –Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // “Халқ сўзи”, 2021 йил 21 январь.
4. Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида.-Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2020 йил 29 октябрь // “Халқ сўзи”, 2020 йил 30 октябрь.
5. Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора тадбирлари тўғрисида.-Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2020 йил 26 май // “Янги Ўзбекистон”, 2020 йил 28 май.
6. Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида.-Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2021 йил 26 март// “Халқ сўзи”, 2021 йил 27 март.
7. Мирзиёев Ш.М. Конституция-эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир // Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир.-Тошкент-“Ўзбекистон”-2018. НМИУ, 2-жилд., 4-41-б.
8. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан- миллий юксалиш сари.-Тошкент.-“Ўзбекистон”. НМИУ-2020, 4-жилд, 4-50-б.
9. Мирзиёев Ш.М. Мактаб таълимини ривожлантириш биз учун умумиллий мақсадга, умумхалқ ҳаракатига айланиши зарур // Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари.-Тошкент: “Ўзбекистон”, НМИУ, 2020, 4-жилд, 142-160-б.
10. Мирзиёев Ш.М. Коронавирусга қарши кураш тартиб-интизом ва сабр-тоқатни талаб қилади // Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари.-Тошкент: “Ўзбекистон”. НМИУ-2020, 4-жилд, 199-205-б.
11. Мирзиёев Ш.М. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир // “Халқ сўзи”, 2021 йил 20 январь
12. Мирзиёев Ш.М. Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатнома. 20 декабрь 2022 йил // “Янги Ўзбекистон”. 2022 йил 21 декабрь.
13. Қуръони Карим (ўзбекча изоҳли таржима) Тошкент.-“Чўлпон” нашриёти, 1992.
14. Муҳаммад пайғамбар қиссаси. Ҳадислар.-Тошкент: “Қамалак”-1991э
15. А.Авлоний Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ. –Тошкент.-“Ўқитувчи”- 1992,
16. А.Авлоний Танланган асарлар: Шеърлар, ибратлар. Т.: “Маънавият”, 1998, 1-жилд.
17. А.Авлоний Танланган асарлар:2 жилдлик 2-нашри, 2-жилд. –Т.: “Маънавият”, 2006.
18. А.Авлоний Маданият тўлқунлари // Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд.-Т.: “Маънавият”, 2006., 216-220.б
19. Алишер Навоий. “Маҳбуб-ул-қулуб”-Тошкент. “Янги аср авлоди”, 2019.
20. Ватан ва миллат муқаддасдир. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1996.
21. Комил инсон ҳақида тўрт рисола. –Тошкент, “Маънавият”, 1997.
22. Маънавият юдузлари. –Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти-1999.
23. Улуғларнинг сўзлари сўзларнинг улуғлари. “Насаф” нашриёти, 2010.
24. Ш.Ризаев, Б.Каримов, Э.Абдирашидов. Жади́длар фаолияти-ибрат мактаби

(ёхуд Халқаро жадидчилик академиясини ташкил этишга доир айрим мулоҳазалар)
// “Янги Ўзбекистон”-2022 йил 28 декабрь.

САИД ШЕРМУҲАМЕДОВ ФЕНОМЕНИГА ХОС ФАЗИЛАТЛАР ВА УЛАРНИНГ ЁШЛАР ТАРБИЯСИДАГИ АҲАМИЯТИ

Қорабоев Нодирбек Мамаражабович,
Термиз давлат университети таянч докторанти

Резюме: В статье освещены высокие духовные качества, присущие феномену академика Саида Шермухамедова, характеризующие его как совершенной личности. Эти качества подразделены на следующие группы: 1) собственно-личностные качества, 2) качества общественника и руководителя, 3) уважение к наставникам, верность друзьям и родственникам, 4) забота об учениках. Изучение этих качеств имеет большое значение в воспитании молодёжи.

Summary: The article highlights the high spiritual qualities inherent in the phenomenon of academician Said Shermukhamedov, characterizing him as a perfect personality. These qualities are divided into the following groups: 1) self-personal qualities, 2) qualities of a social activist and leader, 3) respect for mentors, loyalty to friends and relatives, 4) concern for students. The study of these qualities is of great importance in the education of young people.

Буюк шахслар, жамоат арбоблари, олим ва ижодкорлар феноменига хос ноёб инсоний фазилатлар, юксак маънавият масалалари улар ҳаёти ва ижтимоий фаолиятининг ажралмас таркибий қисми бўлиб ҳисобланади, ёшлар тарбияси учун катта аҳамиятга эга бўлади. Бинобарин, йирик жамоат ва давлат арбоби, академик Саид Шермухамедов ҳам феноменал инсоний хислатлар соҳиби эди.

Феномен (кечки лотинчада *phaenomenen*, грекчада *phainomenen* – намоён бўлувчи) – муайян кўринишда рўй берувчи, намоён бўлувчи ғайриоддий, нодир ҳодиса, факт [1].

Баъзи манбаларда “Саид Шермухамедов феномени” деган махсус иборани учратиш мумкин. Бинобарин, таниқли сиёсатшунос, олим, публицист ва жамоат арбоби Нарзулла Жўраев бу иборани С.Шермухамедовнинг буюк хислатлари маъносида ишлатган [2].

Бутунжаҳон файласуфлар жамияти Федерацияси Президенти, профессор Иоанна Кучуради 1983 йил августида Монреаль (Канада)да XVII Бутунжаҳон файласуфлар Конгрессида С.Шермухамедов билан учрашиб, унинг юксак инсонийлик хислатлари қаторида олижаноблиги, камтарлиги, самимийлигини кўрсатган [3].

Россия Фалсафа жамиятининг биринчи вице-президенти, “Вестник Российского Философского общества” (“Россия Фалсафа жамиятининг ахборотномаси”) журналининг бош муҳаррири, фалсафа фанлари доктори, профессор Н.А.Чумаков С.Шермухамедов сиймосида йирик олим, катта ҳаёт тажрибасига эга баркамол инсонни кўрганлиги, унда одамларга нисбатан пок муносабат, самимийлик ва катта ғамхўрлик ҳисси мавжудлигини сезганлиги ҳақида ёзган эди [4].

Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов С.Шермухамедов тўғрисида фикр юритиб, “Домла ниҳоятда мард, бағрикенг, саховатли, адолат йўлида бир сўзли, дўстларга меҳр-оқибати юксак инсон”, деган, унга бағишлаб ўзининг “Зиё” шеърини ёзган эди [5].

Академик Саид Шермухамедовга хос бўлган ноёб фазилатларни, фикримизча, қуйидаги гуруҳларга бўлиб ўрганиш тўғри бўлади:

1. Шахсий-индивидуал фазилатлари.
2. Жамоатчилик ва раҳбарлик фазилатлари.
3. Устозларга эҳтиром, дўстлар ва қариндошларга садоқатлилик хислатлари.
4. Шогирдларига ғамхўрлик хислатлари.
1. Шахсий-индивидуал фазилатлари.